

BIVANJE

BOGO ZUPANČIČ:

»Sem proti temu, da iz starega mesta

delamo Disneyland« **VLADIMIR BRACO**

MUŠIČ: *Arhitektura velikega merila* **PEŠ PO MESTU:**

O prilagojenosti naselij za hojo **AKSL ARHITEKTI:** *Vsakič*

drugače, vedno domače **IGRIŠČA:** *Pretirana skrb za varnost*

otrokom prej škodi kot koristi **MARIA BONOMI:** *Betonski murali*

Borut Krajnc

»SEM PROTI TEMU, DA IZ STAREGA MESTA DELAMO DISNEYLAND«

Bogo Zupančič, zgodovinar arhitekture

Piše: Urša Marn

Dr. Bogo Zupančič je kustos za novejšo slovensko arhitekturo v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani in avtor šestih knjig o zgodovini slovenske arhitekture: *Ljubljanski Nebotičnik – denar in arhitektura*, *Arhitekt Josip Costaperaria in ljubljansko moderno meščanstvo* ter zbirke štirih knjig *Usode ljubljanskih stavb in ljudi*. Za svoj publicistični opus je leta 2006 prejel Plečnikovo medaljo. Je soavtor razstave *Soseske in ulice*, ki so jo v MAO odprli v spomin na čase, ko se je

stanovanjske soseske še gradilo z mislijo na njihove uporabnike.

Že v doktorski nalogi ste se ukvarjali z ozadjem gradnje ljubljanskega Nebotičnika, nato pa ste o tej stavbi napisali še obsežno monografijo. Je mogoče potegniti vzporednice med gradnjo Nebotičnika in sodobnimi nepremičninskimi projekti?

► Primerjava je seveda možna, sam jo vidim pri stanovanjsko-poslovnem kompleksu Situla. Oba objekta sta sestavljena iz horizontalnega, pritličnega dela, v katerega

je umeščen javni program s trgovinami in lokali, ter stolpa, v katerem so stanovanja. Nebotičnik resda nima garaž, saj te v tridesetih letih prejšnjega stoletja zaradi majhnega števila avtomobilov niso bile nujne. Druga podobnost je, da sta bila oba objekta zgrajena na vrhuncu gospodarske krize, zaradi česar sta bila dlje časa prazna. Investitor Nebotičnika je bil Pokojninski zavod, ki je v nepremičnine in vrednostne papirje vlagal, da bi svojim varčevalcem omogočil varno starost. Zavod je stanovanja gradil tudi v Splitu, po načrtih Vladimirja Šubica,

Fotografija na naslovnici: restavracija Robba na ljubljanskem Mestnem trgu; avtorji notranje ureditve: AKSL arhitekti; avtor fotografije: Janez Marolt.

kajti vse tja do leta 1937 je ljubljanska inženirska zbornica vključevala tudi inženirje in arhitekta z območja Dalmacije. Pred drugo svetovno vojno je imela zbornica le kakšnih dvajset inženirjev, pa tudi arhitektov je bilo veliko manj kot danes, v Ljubljani jih je bilo do začetka druge svetovne vojne le okoli 130. Pri slovenski zbornici za arhitekturo je zdaj registriranih 1500 arhitektov, kljub temu pa težko rečemo, da se je kakovost bivanja bistveno izboljšala. Še vedno največ govorimo o Plečnikovi Ljubljani – o Tromostovju, Mesarskem mostu, tržnici, Narodni in univerzitetni knjižnici ... Mesto potrebuje mestnega arhitekta, osebo, ki zna v pravem trenutku udariti po mizi in reči: Tako bo, odločeno je, gremo naprej! Plečnik je bil izvrsten mestni arhitekt, potem dolgo ni bilo nikogar, zdaj pa to vlogo opravlja Janez Koželj. V Ljubljani se ob vsakem urbanem vprašanju pojavi ogromno mnenj, razprave se vlečejo v neskončnost, to pa blokira izvedbo vizije.

Gre prostorski razvoj Ljubljane pod županom Jankovičem v pravo smer?

► Želel bi si, da bi se končno lotili posodobitve glavne železniške postaje, kajti brez vizije, kaj bo z železnico, je mesto težko urejati. Nisem pretirano navdušen nad posegi v središču Ljubljane, bolj bi si želel, da bi se uredil stik mestnega središča z obrobjem – z Bežigradom, Šiško, Vičem, Mostami ... s tem bi mesto pridobilo širino. Občutek imam, da je olepševanje ulic v mestnem središču namenjeno bolj turistom, trgovcem in gostincem kot pa meščanom. S tem, ko se izboljšuje le jedro Ljubljane, vrednost nepremičnin v jedru raste, na obrobju pa pada.

Na primeru Nebotičnika ste pokazali, da je umetnost, ki se stika s trgov kapitala, že od nekdaj morala pristajati na kompromise ...

► Nebotičnik je bil zgrajen v času strogih omejitev glede gradnje v višino. Toda investitorji so bili spretni, zgornjo višinsko mejo jim je uspelo prebiti tako, da so lobirali pri Plečniku, ki je bil takrat neuradni mestni arhitekt. Dosegli so, da je bil namesto stolpiča zgrajen nebotičnik kot povsem nov stavbni tip. Takrat niti Dunaj še ni imel zakonodaje, ki bi dovoljevala gradnjo v višino. Šele v začetku 20. stoletja so izumili armirani beton, skeletno gradnjo, dvigalo, kar je omogočilo gradnjo v višino. Šlo je za hud boj med tehnološko naprednimi in tradicionalisti, ki so se zavzemali za to, da Ljubljana ostane znotraj nekih višinskih in estetskih omejitev.

Kam uvrščate sebe, med tradicionaliste, ki so mnenja, da nobena nova stavba v mestnem jedru ne sme preseči višine Nebotičnika, ali med tiste, ki dopuščajo več svobode?

► Nisem zavezan tradicionalnim parametrom. Toda ob dejstvu, da je bil pretežni del stavbnega fonda v Ljubljani zgrajen šele v

Ljubljanski Nebotičnik / Foto: iz arhitekturne zbirke MAO

zadnjih desetletjih, da je ta fond zelo agresiven in da se starejše mestno tkivo sistematično uničuje, sem previden. Zelo me boli, ko vidim, da se rušijo tradicionalne hiške v Trnovem in na Mirju, saj so bile te simbol meščanskega značaja tega dela Ljubljane. Če bomo ohranili le sodobne stavbe, bodo naši zanamci mislili, da na tem območju še do včeraj ni bilo ničesar. Škoda se mi zdi tudi, da iz Ljubljane izginjajo stari kamniti tlaki iz različnih zgodovinskih obdobj in da se vse skuša poenotiti. Sem proti temu, da iz starega mesta delamo Disneyland. Staro mesto naj ostane staro, posodobi naj se predvsem tehnološko, v smislu boljše komunikacije. Emona ima dvatisočletno tradicijo. V srednjem veku so kamenje reciklirali, vzeli so ga na enem koncu mesta in z njim zgradili strukturo na drugem, ob gradu, ob reki.

Princip reciklaže je uporabljal tudi Plečnik.

► Drži. S pojavom betona smo ta princip opustili in zdaj mestu le še dodajamo. Poglejte Italijo, čeprav ima ogromno starih stavb, se v njej le izjemoma odločajo za radikalno prenovu, takšno, ki stavbam odvzame patino časa. V Sloveniji pa je radikalna prenova pravilo. Kmalu bomo morali odpotovati v Veliko Britanijo, če bomo hoteli videti hišo s slamnato streho. Slovenske vasi smo sesuli. Sinovi rušijo domačije svojih očetov in jih nadomeščajo z instant hišami, ki se v ničemer ne navezujejo na krajino in tradicionalno lokalno gradnjo.

Verjetno to počnejo tudi zato, ker je obnova stare domačije dražja od novogradnje ...

► To ni pravi razlog. Nekdanji učitelj na ljubljanski fakulteti za arhitekturo prof. dr. Peter Fister je na primeru vasi Breginj, ki je bila porušena v potresu, dokazoval, da se finančno bolj splača prenova kot

Mali Nebotičnik / Foto: iz zasebne zbirke Zmaga Tančiča

novogradnja. Po mojem je pravi razlog za rušitev starih objektov pritisk gradbenega lobija, ki želi prodati čim več betona in drugega gradbenega materiala. Slovenija je imela veliko krajinskih tipov in arhitektur, z novimi stavbami pa se vsa ta pestrost briše. Postajamo brezoblična krajina, država brez značaja.

Iz tradicionalnih hiš je mogoče s premišljeno prenovo narediti izjemno sodoben in udoben bivalni prostor.

► Če pogledamo stavbni fond Slovenije, ugotovimo, da so najboljša stanovanja meščanska. Imajo po tri metre in več visoke stropne, velike sobe, debele stene, ki so praktične z vidika izolacije. Arhitekt Boris Podrecca mi je nekoč rekel, da mlajši arhitekti, modernisti, niso presegli meščanske ravni bivanja. S tem se strinjam. Modernisti so delali v obdobju socializma, ko so se skušala zagotoviti stanovanja čim več ljudem. Zgradila se je ogromna količina blokov enosobnimi in dvosobnimi stanovanji. Vsega tega imamo danes preveč, manjka pa nam velikih, prostorsko odprtih konceptov bivanja.

Pomenljiv je podatek, da je bilo po osamosvojitvi države, od leta 1991 do leta 2000, zgrajenih 2200 socialnih oz. neprofitnih stanovanj, v socializmu pa je bilo do leta 1981 v povprečju zgrajenih 5000 stanovanj na leto. Se pravi, da je bilo v socializmu v desetih letih zgrajenih 50 tisoč socialnih stanovanj, v kapitalizmu pa komaj 2200. Še dobro, da obstajajo mednarodne deklaracije, ki naše politike zavezujejo k razmišljanju v socialni smeri, saj bi sicer že vse sprivatizirali. V Sloveniji ni težava pomanjkanje stanovanj, saj je po nekaterih analizah 150 tisoč stanovanj praznih. Težava je, da nekateri do stanovanj ne morejo priti. To bi bilo mogoče do neke mere rešiti z davkom na nepremičnine, pri čemer bi morala biti prazna stanovanja višje obdavčena.

Stanovanj je na ravni države mogoče dovolj, žal pa jih večina ni tam, kjer bi jih najbolj potrebovali – v Ljubljani.

► Drži. Se pa situacija spreminja. Sodoben način življenja nas sili, da smo vse bolj mobilni in odzivni, in to ne samo glede poklica, ampak tudi glede kraja bivanja.

Ljubljana ima poleg velikega tudi mali Nebotičnik. Gre za stavbo, ki je bila po načrtih arhitekta Hermana Husa zgrajena leta 1933. Čeprav je mali Nebotičnik spomeniško zaščiten, so se na njegovi fasadi pojavile klimatske naprave. Je pa to samo eden od primerov, ki kažejo na ambivalenten odnos Slovencev do grajene kulturne dediščine.

► Odnos Slovencev do arhitekture naših prednikov se vidi v gradbeni samovolji, ki je posledica socialističnega obdobja. Ker gradbeni sektor v socializmu ni mogel zgraditi dovolj stanovanj, se je prebivalcem dovolilo, da gradijo sami, s pomočjo sorodnikov in z ugodnimi bančnimi krediti. Gradilo se je vse mogoče in to celo na prvovrstnih zemljiščih, nato pa se je ta anarhija legalizirala. Prostorska anarhija je posledica odsotnosti pravne države.

Države bivšega vzhodnega bloka, od Vzhodne Nemčije, Češkoslovaške do Rusije, so gradile ogromna blokovska naselja, pri čemer so bili vsi bloki enaki. Tako radikalna in do stanovalcev neprijazna modernistična arhitektura se pri nas ni gradila. Kako to?

► To je tudi posledica dejstva, da je kar deset slovenskih arhitektov, od tega sedem Plečnikovih učencev, delalo v Le Corbusierovem ateljeju v Parizu. Tam so se naučili principov modernizma, ki so jih uporabili pri gradnji doma. Te ideje so bile cepljene z individualnostjo, ki je v državah bivšega vzhodnega bloka ni zaznati. Poleg tega je bilo merilo v Sloveniji razmeroma majhno, niso se gradila tako ogromna naselja kot v državah vzhodnega bloka. Ko se je v Ljubljani gradilo naselje atrijskih družinskih hiš Murgle, so v novem Beogradu gradili ogromne, modernistične, monotone bloke. Hočem reči, da je bila znotraj Jugoslavije slovenska arhitekturna scena najbolj napredna, in to predvsem zaradi tradicije, ki se navezuje na Plečnika, pa tudi na moderniste, zlasti na Edvarda Ravnikarja.

Nekateri so prepričani, da je vse, kar je bilo zgrajeno v času socializma, slabo. Pa je res?

► Seveda ne. V stanovanjskih soseskah, kot je ljubljanska BS-7, je mogoče zaslediti številne dobre rešitve. Poglejte stolpnice v Savskem naselju ali pa roške stolpnice, ki sta jih projektirala Milan Mihelič in Ilija Arnatovič. Stanovanja v teh stolpnicah so sicer razmeroma majhna, so pa krožno pohodna. V sredini je sanitarno jedro, okoli katerega se je mogoče sprehoditi. Poleg tega ima vsako stanovanje ogromno okno, s katerega se odpira pogled na hribovje, zaradi česar stanovanja delujejo prostornejša. Dober primer so tudi univerzitetni bloki na Prulah, ki sta jih projektirala Edvard Ravnikar in Stanko Kristl. Ta stanovanja nimajo hodnikov, vstopa se neposredno v dnevni prostor, s čimer sta arhitekta prihranila pri kvadraturi. Ta arhitektura je nastajala na ljubljanski šoli za arhitekturo pod mentorstvom

Savske stolpnice / Foto: iz arhitekturne zbirke MAO

prof. Edvarda Ravnikarja, ki je o stanovanjskih soseskah veliko razmišljal. Na drugi strani pa so v socializmu obstajali veliki državni biroji, v katerih so bili arhitekti zavezani k storilnosti. Proizvesti so morali na tone načrtov, bili so preobremenjeni in pod stresom, niso se imeli časa spraševati, če je vse, kar rišejo, dobro. Zato so v teh velikih birojih nastale tudi nekatere slabe rešitve.

Povejte kakšno konkretno napako.

► Ena od napak je, da se v teh velikih soseskah ni zagotovil javni program. Leta 1991, ob spremembi družbenega sistema, so bila nekdanja državna oziroma družbena zemljišča vrnjena denacionalizacijskim upravičencem, ti pa so jih nato prodali gradbenim podjetjem. Namesto da bi se na zemljiščih uredil družabni prostor, kot je bilo prvotno predvideno, so zasebni investitorji zgradili dodatne bloke. Tako smo dobili zelo monotona naselja.

Kakšen učitelj je bil Jože Plečnik?

► Zelo strog. V svojem seminarju je imel od pet do deset študentov. Vsakemu izmed njih je vsak dan posvetil vsaj petnajst minut, to pomeni, da se je usedel za študentovo mizo, se z njim pogovarjal in mu kaj narisal. V njegovem seminarju se je delalo jutra do večera. Zimskih in poletnih počitnic ni bilo. Proste so bile le nedelje, pa še takrat so študentje po

maši kadili v risalnici in komentirali naloge drug drugega. Plečnik je želel, da se posvetijo izključno arhitekturi in da časa ne zapravljajo za postranske dejavnosti, kot je na primer šport.

Se pravi, da je od študentov zahteval skoraj meniško življenje.

► Tako nekako. Ena od Plečnikovih učenek je bila plesalka Marija Grafenauer. Da je Plečnik ne bi vrgel iz seminarja, je morala plesati ilegalno, pod psevdonimom Marija Gradnik. Plečnik ni maral modernizma in ga tudi ni učil. Študente je učil klasičnih arhitekturnih prvin, jih naučil risati in razmišljati o alternativah. Znano je, da je hodil od študenta do študenta, pogledal, kaj je kdo narisal, mu na hitro narisal deset različic istega objekta, nato pa vprašal: »Povej, katera različica se ti zdi najboljša?« Tako je pri mladih skušal razviti čut za estetiko.

Kako se je Plečnikovim učencem uspelo prebiti v Le Cobrusierov atelje? Naval iz drugih evropskih arhitekturnih šol je moral biti ogromen ...

► Plečnik jim je napisal priporočilno pismo za študij v Franciji – to je bil odločilen dejavnik. Čez čas, ko je Le Corbusier videl, kako dobro rišejo Plečnikovi učenci, je zadoščalo že, če si rekel, da si bil v Plečnikovem seminarju, in si bil avtomatično sprejet. Pri Le Corbusieru so delali arhitekti iz vsega sveta, po številu pa so bili slovenski arhitekti na

četrtem mestu, več je bilo samo francoskih, švicarskih in ameriških arhitektov.

Za razstavo Soseske in ulice ste pripravili biografski del o Vladimirju Bracu Mušiču, ključni osebnosti povojnega urbanizma v Jugoslaviji. Povejte kaj več o Mušičevi mladosti.

► Rojen je bil leta 1930 v Sevnici materi Ernestini, rojeni Uzelac, in očetu zdravniku Dragu Mušiču. Njegov boter po očetu strani je bil arhitekt Vladimir Mušič, gradbeni svetnik v Ljubljani. Mati je izhajala iz zagrebške meščanske družine, rojena pa je bila v Mostarju v BiH, tako kot njen brat Milivoj Uzelac, priznani hrvaški slikar, ki je vse življenje živel v Franciji. Oče je bil prav tako iz ugledne novomeške meščanske družine, stric Marjan Mušič pa je končal študij arhitekture pri Plečniku že leta 1929. Braco sodi v generacijo, ki jo je druga svetovna vojna močno zaznamovala. Med vojno je očeta pogosto spremljal na terenu, ko je hodil zdraviti ranjence. V skladu s Hipokratovo prisego je oče pomagam vsem. Toda družina Mušič se je jasno opredelila za NOB in Braco je že kot otrok vstopil v SKOJ, septembra 1947, ko še ni imel niti sedemnajst let, pa je bil sprejet v komunistično partijo. Bil je izrazito likovno in literarno nadarjen. V gimnazijskih letih je objavljval v dijaškem glasilu Iskra, ki ga je tudi oblikoval. To delo je nadaljeval na mladinskih delovnih akcijah

s prvimi poskusi v likovnih tehnikah. V svoji drugi knjigi je zapisal, da je imel s predmeti modernega oblikovanja veliko sreče že v otroštvu: »Moji starši so namreč v naše sevniško podeželsko stanovanje pričeli naročati Breuerjevo pohištvo in Bauhausovska svetila, revije o sodobnem oblikovanju pohištva in prospekti za ustrezne izdelke so ležali vsevpred. Stric Marjan pa je imel v svoji domači knjižnici znamenita zbrana dela Charlesa Edouarda Jeannereta – Le Corbusiera, ki si jih je menda nabavil ob priliki ekskurzije Plečnikovih učencev v Pariz leta 1925.« Verjetno je tudi to vplivalo na odločitve, da se po gimnaziji vpiše na študij arhitekture v Ljubljani.

Mušič je bil prvi slovenski arhitekt, ki je študiral na Harvardu ...

► Najprej je kandidiral za štipendijo za študij na Nizozemskem, a je ni dobil. Leta 1963 mu je bila končno podeljena štipendija Fordove ustanove iz ZDA. Ko je pripotoval v New York, se je oglasil pri Ernestu Weissmannu, družinskem prijatelju družine Uzelac, ki je bil po drugi svetovni vojni visok uradnik pri Združenih narodih. Tam je bila po naključju tudi Jaqueline M. Tyrwhitt, profesorica na Graduate School of Design harvardske univerze. Ko je Mušič Weissmannu povedal, da so mu določili študij urbanizma na eni od manj znanih ameriških univerz, ga je ta prek Tyrwhittove preusmeril na Harvard. Po vrnitvi iz ZDA je načrtoval novo, 'ameriško smer'. Šlo je za naslonitev na anglosaški miselni svet in z njimi povezane urbanistične ideje. Na arhitekturni sceni je bil Mušič prisoten nepretrgoma več kot petdeset let. Vseskozi je bil aktiven tako na strokovnem kot na družbenopolitičnem področju.

Zdi se, da se je v predvojnih časih za študij arhitekture v tujini odločalo celo več mladih, kot se jih danes.

► Ne motite se. Kar petina vseh študentov v Plečnikovem seminarju je šla študirat v tujino. Takrat ni bilo interneta. Če si se hotel seznaniti s trendi v arhitekturi, si moral v

tujino, na študij ali na delo v katerega od naprednejših birojev.

Kako to, da o arhitektih iz socializma vemo tako veliko, o arhitektih izpred druge svetovne vojne pa tako malo?

► Mnogi odlični slovenski arhitekti, od Costaperarie, Šubica, Husa, Spinčiča do Vurnika in drugih, so bili v obdobju socializma zamolčani zato, ker so delali za meščanske in kapitalistične naročnike. Kot arhitekturnemu zgodovinarju se mi zdi škoda, da se slovenska arhitekturna zgodovina osredotoča samo na Plečnika in zadnje čase še na Ravnikarja, saj je imela Slovenija še veliko drugih odličnih arhitektov. Plečnikovi učenci so množično hodili študirat v Pariz, Vurnikovi učenci v Berlin, a ker so bili tam v času nacizma, se po vojni o tem ni smelo

Mesto potrebuje mestnega arhitekta, osebo, ki zna v pravem trenutku udariti po mizi in reči: Tako bo, odločeno je, gremo naprej! Plečnik je bil izvrsten mestni arhitekt.

javno govoriti. Edvard Ravnikar, ki je na ljubljanski šoli za arhitekturo začel poučevati takoj po drugi svetovni vojni, se je s prvo generacijo študentov želel izkazati v pedagoškem smislu in uspelo mu je ustvariti res vrhunsko generacijo, v katero spada tudi Mušič. V šestdesetih je Ravnikar dobil v delo Trg revolucije, zaradi česar se je vse manj posvečal pedagoškim obveznostim. Prepustil jih je asistentom, ki pa mu žal niso bili dorasli. Od slavne ljubljanske šole za arhitekturo se tako ni ohranilo skoraj nič.

Leta 2009 ste predstavili zapuščino slovenske arhitektke Gizele Šuklje, Plečnikove študentke, njegove asistentke in tesne sodelavke ter edine Slovenke, ki je v tridesetih letih delala pri arhitektu Augustu Perretu v Parizu. Kako

to, da zanjo še do pred kratkim nismo slišali? Zdi se, kot da so zgodovino slovenske arhitekture krojili izključno moški ...

► Ženske so v arhitekturo vstopale počasi. Pred drugo svetovno vojno so se več ukvarjale z dekoraterstvom in oblikovanjem predmetov. Prva ženska, ki je arhitekturo končala v Ljubljani, je bila Dušana Šantel. Diplomirala je pri Vurniku konec dvajsetih let prejšnjega stoletja. Nekaj mesecev za njo je pri Plečniku diplomirala Gizela Šuklje. Plečnik sprva ni bil naklonjen temu, da bi ženske študirale arhitekturo. Toda ko sta njegov seminar opravili Gizela Šuklje in Katarina Grasseli, se je omehčal in celo navdušil. Pozneje je imel v seminarju vse več žensk, po drugi svetovni vojni celo več kot moških. Tudi Ravnikar je cenil arhitektke, govoril je o njihovem »specifičnem espriju«. Izvrstna Ravnikarjeva učenka je bila Branka Tancig, ki je v Sloveniji uveljavila frankfurtski model kuhinje. Gizela Šuklje je uredila nekaj hiš, vrtov in brunaric, ni pa projektirala večjih stavb.

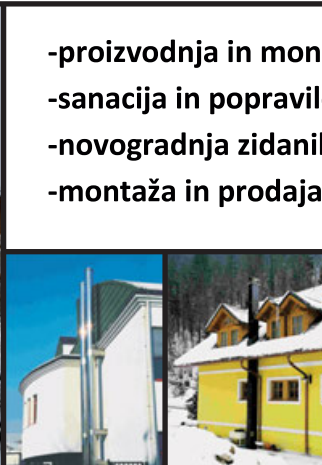
Zakaj ne?

► Za tiste čase je bilo nepredstavljivo, da bi ženska na gradbišču komandirala množici delavcev. V ženskah so videli predvsem dekoraterke in opremljevalke stanovanj. V literaturi je mogoče zaslediti bombastične izjave. Tako je eden od profesorjev na ljubljanski tehnični fakulteti izjavil, da bo prej prišel na Luno, kot bo ženska diplomirala na tej šoli. Kljub tej zadržanosti je bila že pred drugo svetovno vojno med vpisanimi na ljubljansko šolo arhitekture desetina žensk. Mnoge se po koncu študija sicer niso ukvarjale s projektiranjem ali pa vsaj niso naredile nič impozantnega. So pa bile nekatere odlične investitorke. V meščanskih družinah je bil mož tisti, ki se je ukvarjal s poslom, žena pa je skrbela za dom, zato so bile tudi hiše praviloma napisane na ženske. Po drugi svetovni vojni se je število arhitektnih postopoma povečevalo, danes pa arhitekturo na ljubljanski fakulteti študira že več žensk kot moških. ×

KARODI
NERJAVNI DIMNIKI
KARODI d.o.o.
Savska cesta 24d
SI - 8290 SEVNICA
Tel.: 07 814 11 47
Fax: 07 816 29 01
Mtel.: 051 358 189
info@karodi.si

www.karodi.si

**-produkcija in montaža nerjavnih dimnikov
-sanacija in popravilo obstoječih dimniških tuljav
-novogradnja zidanih ali kovinskih dimnikov
-montaža in prodaja kaminskih peči**

40 let tradicije

BLACKLINE® JE ARHITEKTURA

KORFT & WERK

BLACKLINE®
INDIVIDUAL 09

LUMAR BLACKLINE® INDIVIDUAL SO HIŠE
ZA LJUDI, KI ODKRIVAJO NOVE SVETOVE

S hišami Lumar BLACKLINE® spreminjamo svet
gradnje. V sodelovanju z našimi arhitekti lahko
izbrano hišo prilagodite svojim zahtevam in željam.

T: 02 421 67 50 I: www.blackline.si

Lumar®
Živeti najboljše!

Stanovanjska soseka BS-7 v Ljubljani, bolj znana kot Ruski car. / Foto: Miran Kambič

SREČA NA VRVICI

Vladimir Braco Mušič in arhitektura velikega merila

Piše: Dr. Ana Kučan, krajinska arhitektka, predavateljica na Biotehniški fakulteti v Ljubljani

Pogled v preteklost pogosto spremlja kanec nostalgije. Še posebej, če je ta preteklost slavna. Gradnja povojne socialistične Jugoslavije je zagotovo slavnejši del naše urbanistične in arhitekturne zgodovine. Simbolne točke nove države in njenih republik, spomeniki boju za nove čase, hotelski kompleksi, predvsem pa gradnja »stanovanj za vse« so del večplastnega in bogatega mozaika modernizacije, ki je spremljala industrializacijo in socializacijo nekdanje skupne domovine.

Razstava *Soseske in ulice: Vladimir Braco Mušič in arhitektura velikega merila* v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani se z nevtralnno zgodovinsko refleksijo izogne ideološki pasti. Na podlagi natančne analize arhivskega gradiva in z ustreznim znanstvenim odmikom iz dela arhitekta in urbanista Vladimirja Braca Mušiča, ključne osebnosti povojnega urbanizma v Jugoslaviji, izbere tri

primere, zgrajene v letih 1967–1975. Ti trije primeri so najboljša ponazoritev časa, ki je na teoretičnih izhodiščih soseke preobrazil številna jugoslovanska mesta.

Soseske BS-7 (Ruski car) v Ljubljani, Split 3 in Maribor Jug so plod sinteze urbanističnih načel, temelječih na domačih in mednarodnih izkušnjah. Projekti sosek, skupaj z družbeno konstruktivnim nabojem tistega časa, so bili uporabljeni kot orodje za izoblikovanje mestnega tkiva hitro rastočih mest. Ni šlo za gradnjo spalnih naselij, temveč za način generiranja urbane forme, saj je povojni čas arhitekturo dojemal kot poglobljeno orodje v preoblikovanju urbane in družbene stvarnosti. Gradnja mest, predvsem pa gradnja stanovanjskih naselij z vsemi podpornimi funkcijami in servisi, z navezavo na javni potniški promet in z obširnimi zelenimi površinami je bila ena največjih manifestacij modernosti in modernizacije, ki jih je prostor nekdanje Jugoslavije doživel v 20. stoletju.

Razstava spretno postavi ta najzlahnejši prispevek planske stanovanjske gradnje tistega časa v kontekst političnega in družbenega dogajanja in strokovnih dognanj po svetu, obenem pa pokaže tudi njegovo izvirnost. Predstavljena stanovanjska gradnja je, za tisti čas nenavadno, vzpostavljena na zasnovi ulice, ki jo je Mušič videl kot ključno za ustvarjanje hierarhije javnozasebno in za razvoj socialnih stikov. Prvi del razstave postavi njegovo delo v okvir svetovnih trendov in domačih povezav. Drugi del prikaže izbrane utrinke iz arhitektovega življenja, njegovo svetovljanstvo, izkušnjo druge svetovne vojne in strast do novih spoznanj, iz katerih je bržkone zgradil osebno in strokovno veličino. Bil je izjemen risar in mislec, pa tudi velik filantrop; v vsem njegovem delu je razbrati spoštovanje do mesta in do človekovega dostojanstva.

Razstava je tu v času, ko se v našem zakotju krešejo mnenja glede strokovnih

**NAŠA OKNA DOSEGAJO
POGOJE ZA SUBVENCIO
EKO SKLADA**

Nudimo vam pomoč pri izpolnjevanju vlog

KOSECtrade
OKNA – VRATA – SENČILA

KOSEC TIM d.o.o.

prodaja@kosec-trade.si
www.kosec-trade.si

Razstavni prodajni salon Ljubljana – Vič; Tbilisijska 57b
telefon: 01 2561-753, 040 880-123

Razstavno prodajni salon Kamnik; Perovo 26
telefon: 01 8310-508, 040 880-080

- 02 Stanovanjska soseska
Split 3 / Foto: Miran Kambič
- 03 Vladimir Braco Mušič
/ Foto: Arhiv MAO
- 04 Stanovanjska soseska
Maribor Jug / Foto: Miran Kambič

pristojnosti. Zgodovina nas tako ujame na točki, ko neznanje in predsodki, pa tudi amnezija, zadnje čase tako značilni za naše kraje, demonizirajo kolektivno in javno ter mistificirajo trg in zasebno lastnino. Razstava lepo pokaže, da smo bili sposobni preseganja ozkih strokovnih meja in da presežek v ustvarjanju prostora in zagotavljanju človeka vrednega bivanja v mestu lahko zagotovi le sodelovanje. Pomembno je iskane skupne poti h kakovostno oblikovanemu prostoru. Mušiču, ki se je med drugim šolal na Harvardu, je bilo jasno, da se v urbanističnem načrtovanju prepletata obe stroki. Znal je oblikovati in voditi strokovno mešane ekipe. Dolga leta je vodil Urbanistični

inštitut, skozi njegove roke pa so šle cele generacije študentov.

Mušičevo načrtovanje »arhitekture velikega merila« odlikuje poglobljeno razumevanje prostora, procesov, ki ga oblikujejo, in preobrazb, ki iz tega izhajajo, kar izžareva njegov celotni opus. Do konca je bil oster. Nazadnje je leta 2012 protestiral proti drobljenju naših mest in uničenju instituta prostorskega načrtovanja. Opozoril je na zanemarjanje sinergijskih učinkov strok, ki delujejo v prostorskem načrtovanju. Poudaril je potrebo po »velikih oblikovalskih motivih«, kakršne predstavlja tudi razstava, a je opozoril, da moramo začeti znova, »pri spoznanju o skupnih dobrinah in pri krajinskih motivih«.

Verjel je, da bo »prva resnejša kriza po drugi svetovni vojni« prinesla spremembe v etiki stroke.

Vsako od predstavljenih sosek spremlja film. Split 3, še ne povsem dograjen, gledamo v liričnem filmskem eseju o selitvi v mesto, v katerem glavno vlogo igra življenje na novi ulici, Ruski car pa skozi otroške oči iz Sreče na vrvici, filma iz časa, ko so se otroci še lahko prosto igrali na ulici, ko smo še gradili velemesta in ko pravica do stanovanja še ni bila prepuščena trgu.

Razstavo so pripravili Luka Skansi, Bogo Zupančič in Martina Malešič, oblikoval pa Primož Fijavž iz Studiobotasa. Odprta bo do 20. novembra. x

Otvoritveni popusti prenovljenih salonov

Vabimo vas v povsem prenovljene salone GA+kuhinje. Pričakujete lahko čudovite nove eksponate kuhinj in otvoritveno akcijo, ki se ji ne bo moč upreti! Ob nakupu kuhinje do 15.10.2016 vam kar polovico kuhinje podarimo! Več na www.ga-kuhinje.si

GA+kuhinje – garantirano najboljši

www.ga-kuhinje.si

1/2

**kuhinje vam
podarimo**

Pešec je kralj: prenovljena Slovenska cesta v Ljubljani / Foto: Uroš Abram

PEŠ PO MESTU

O prilagojenosti naselij za hojo

Piše: Nejc Černigoj, arhitekt

Pri snovanju novih naselij je vedno ena od osrednjih nalog prometna ureditev. Pri tem imamo po navadi v mislih načrtovanje cestne in kolesarske infrastrukture ter javnega prometa. Da je za hojo poskrbljeno, se zdi samoumevno – pločniki se vendar projektirajo kot sestavni del cest. Vendar je pločnik zadostne širine le minimalni pogoj; obstaja še vrsta dejavnikov, ki vplivajo na to, kako primerno za hojo bo neko območje.

V ZDA, kjer je zaradi širnih suburbanih naselij problematika odvisnosti od osebnega avtomobila zelo žgoča, se je razvil izraz »walkability« oziroma »hodljivost«. Mesta oziroma mestne četrti so »hodljive«, če so zasnovane in opremljene tako, da se pešec v njih kar se da varno in prijetno počuti. Prostorski načrtovalci so na podlagi večdesetletnih izkušenj izoblikovali strategije in

priporočila, kako oblikovati javne prostore ulic, da bi bil ta cilj čim boljše uresničen. Slovenska praksa žal kaže, da je vedenje o tem pri nas bistveno premajhno oziroma se v političnih dokumentih zapisane smernice ne odražajo v dejanskih ureditvah.

Prednosti hoje pred uporabo osebnih avtomobilov so znane. Več hoje pomeni manj emisij izpušnih plinov, ki prispevajo h globalnemu segrevanju ozračja. Avtomobilski izpuhi tudi neposredno škodijo zdravju ljudi, saj povzročajo boleznih dihal (ter stres v čakanju v zastojih). Po drugi strani hoja pomeni fizično aktivnost, s katero lahko vzdržujemo telesno kondicijo in to v pozno starost – ameriške raziskave kažejo, da je življenjska doba v hodljivih mestih daljša. Hoja je tudi zastoj – v družbi vse večje ekonomske neenakosti ni nepomembno, da se lahko v hodljivih četrtih tudi manj premožni (ter z njimi vsi drugi, ki avta ne morejo

ali ne smejo voziti, torej ostareli in otroci) enakovredno udeležujejo družabnega življenja. Poleg tega prebivalci denar, ki bi ga sicer porabili za gorivo in bi tako končal na računih tujih korporacij, porabijo v domačem okolju.

Ameriški urbanist Jeff Speck, avtor knjige Walkable City (Hodljivo mesto), doda še en argument v prid hodljivim mestnim ureditvam. Mesta dandanes tekmujejo med sabo: vsa bi rada privabila uspešna podjetja pa tudi nove prebivalce, predvsem t. i. kreativni razred, mlade ter upokojujočo se »baby boom« generacijo. Prvi dve skupini mestom pomenita perspektivno prihodnost, tretja pa je zanimiva, ker ima privarčevana nemajhna sredstva, ki jih rada troši. Vse tri skupine povezuje novo odkrito navdušenje nad življenjem v mestu, natančneje, v prijetnem in živahnem urbanem okolju, kjer imajo »vse na dosegu roke« – oziroma

Nov element udobja – zapiralo vrat

GEZE ActiveStop

- mehko ustavljanje – udobna zaustavitev v odprtem položaju – zapiranje brez napora

Dodelani sistem zapiranja zagotavlja nadzorovano odpiranje in zapiranje vrtljivih vrat z blaženjem. Vrata se ustavljajo počasi, zapirajo tiho in jih je mogoče preprosto zadržati v odprtem položaju. Z GEZE Active Stop je vstopanje v javne zgradbe zdaj udobnejše kot kdaj koli. Stene in predmeti v bližini vrat ter sam material vrat so manj obremenjeni. Zapiralo je mogoče neopazno vgraditi v krilo vrat. Z njim je mogoče opremiti tudi vrata s steklenimi paneli.

02 **Pestra ponudba lokalov v newyorški četrti Greenwich Village privablja na ulico množice pešcev in dela hojo zanimivo in uporabno. /**

Foto: Steve Santore / Flickr

nog. Ko se odločajo, kje bodo živeli, je urejeno, zanimivo in do pešcev prijazno okolje pomemben dejavnik izbire. Ameriška statistika dejansko zaznava, da so cene nepremičnim v hodljivih mestnih četrtih višje.

Osnovni pogoji za hodljivost so varnost, uporabnost in zanimivost hoje. Ulice morajo biti oblikovane tako, da smo pešci varni pred avtomobili pa tudi da se počutimo varne pred morebitnimi napadalci. Če prometno varnost dosežemo s pravilnim oblikovanjem cest in pločnikov, k občutku osebne varnosti najbolj pripomore prisotnost drugih ljudi. Obenem se nam zaradi človeške narave prostori, kjer lahko opazujemo druge ljudi, zdijo zanimivejši. Obljudena mestna območja oziroma taka, kjer je človeška dejavnost zaznavna na primer skozi izložbe trgovin in lokalov, so za hojo bolj prijetna. Za uporabnost hoje pa je bistveno, da lahko peš v razumljivem času (pet do 15 minut) dosežemo večino dnevnih ciljev – trgovino, vrtec, šolo, službo ...

Ureditve avtomobilskega prometa je eden od pomembnejših dejavnikov hodljivosti. Pri tem največjo nevarnost pomenita načeli »prometne pretočnosti« in »zadostnega števila parkirnih mest«, ki sta alfa in omega prometno-inženirske stroke. Vodita namreč v nove in nove širitve prometnih in parkirnih površin, ki požirajo javni prostor – najraje pločnik, prostor pešca. Vendar je oba cilja na daljši rok nemogoče doseči. Ko cesti, na kateri so pogosti zastoji, dodamo nove pasove, bo promet na njej tekoč le krajši čas, saj se bodo na njej kmalu pojavili novi vozniki, ki so se ji prej izogibali. Podobno velja za parkiranje. Ta kontraintuitiven fenomen »spodbujenega povpraševanja« (angl. »induced demand«) deluje tudi v obratni smeri: če cesto zožimo, bo del prometa izgubil. Znan primer je obalna avtocesta Embarcadero v San Franciscu, ki jo je leta 1989 poškodoval potres. Kljub temu, da je bila ena od pomembnejših prometnih žil v mestu, so bili prometni zastoji po njenem zaprtju le kratkotrajni. Ko pa so avtocesto dokončno odstranili in uredili nabrežno promenado, se je cena okoliških nepremičnin povišala za trikrat. Podoben učinek se je pokazal v Ljubljani ob uvedbi rumenih pasov na Dunajski in zaprtju Slovenske ceste: kljub strašnji s prometnim kolapsom zastoji ob dnevnih konicah niso bistveno hujši. Širjenje prometnic zato marsikje nadomešča ožjenje

oziroma »hujšanje« (angl. »road diet«), s čimer se pridobi prostor za širše pločnike, kolesarske steze in ločilne zelenice z drevedri. Vendar sami urbanisti opozarjajo, da je promet treba omejevati z zdravo mero razuma. Območja za pešce zunaj srednjeveških mestnih jeder in manjših četrtih središč običajno niso primerna. Prav tako ni vedno neumestna gradnja novih cest, če te pomenijo manjkajoče povezave v cestnem omrežju. V mnogih manjših slovenskih krajih, ki jih seka regionalna cesta, je gradnja obvoznice edini način, da se zagotovi varen prostor za pešca in kolesarja v mestnem središču.

Posebno pozornost je treba nameniti umeščanju parkirnih površin. Pri tem izkušnja tradicionalnega mesta kaže, da lahko bočna parkirišča vzdolž ulice veliko prispevajo k živahnemu uličnemu življenju in pestremu javnemu programu v pritličju stavb. Bočno parkiranje deluje tudi kot zaščita pešcev pred vozečimi avtomobili ter zmanjša hitrost vožnje po ulici. Za hojo je torej koristno, pod pogojem, da ostanejo pločniki dovolj široki (in jih gostinski vrtovi ne zasedejo do neprehodnosti). Žal so bočna parkirišča prva na listi za odstrel, ko je treba cesto razširiti, da bi promet postal bolj tekoč. Popolnoma nasproten učinek imajo dvo- in večredna parkirišča pred stavbami. Ta dogajanje v pritličjih oddaljijo od pločnika, ki postane pust in dolgočasen. Podobno puščobo ustvarijo ulične fasade z neaktivnimi pritličji ali s prepleplenimi izložbami.

S premislekom je treba načrtovati tudi zelene ureditve v naseljih. Drevedri ob ulicah imajo vrsto pozitivnih učinkov: ščitijo pešca pred sončno pripeko in padavinami, uravnavajo mikroklimo ter vizualno popestrijo ulični prostor. Večje zelene površine pa imajo, v nasprotju s prepričanjem, da zelenja v mestu ni nikoli dovolj, slabo

lastnost, da zmanjšajo privlačnost mestnega prostora za hojo. Do tega pride, ker se razdalje med cilji hoje povečajo, ker v takih območjih umanjka programska pestrost ter z njo ljudje in ulično dogajanje. To sicer ne pomeni, da so parki slabi za mesto; so nepogrešljivi del mesta, le načrtovati bi jih morali kot intenzivne zelene enklave v urbanem okolju in ne kot mlačno juho neuporabnih zelenic, grmovja in parkirišč, v kateri plavajo stanovanjski bloki. Temu receptu modernističnih sosesk še vedno sledimo, čeprav je za hodljivost načrtovanega naselja poguben, saj izniči vsako možnost, da bi bila hoja varna, uporabna ali zanimiva.

Kljub temu da so v teoriji in celo v nekaterih političnih programih zapisani cilji jasni in da je pozitivnih zgledov dovolj – predvsem v tujini, nekaj pa tudi doma –, se slovenska praksa ne zna odlepiti od ustaljenih načrtovalskih vzorcev. Hodljiva so skorajda izključno le nekatera mestna središča, nastala v času pred drugo svetovno vojno, preden je avto postal osrednji faktor urbanističnega načrtovanja. Večina prebivalstva pa živi v naseljih endružinskih hiš ali v soseskah, ki so hoji slabo prilagojena, predvsem zaradi pomanjkanja programske pestrosti. Nove stanovanjske površine žal še danes prepogosto gradimo na način modernistične soseske – tu se bo »v miru« stanovalo (spalo), na delo in na zabavo pa se bomo peljali »v mesto«. To je velika škoda, saj z vsakim tako zgrajenim projektom izgubimo del družbenega in ekonomskega potenciala, ki ga pomenijo naša mesta. Upanje vendarle je: čutiti je, da se tudi pri nas v širši javnosti povečuje zanimanje za mestno življenje, sploh ko so nam svojo čarobnost pokazala nekatera prenovljena mestna središča. Zato je treba projektante, predvsem pa gradbene investitorje, tako javne kot zasebne, pozvati, da bodo nova naselja grajena kar se da po meri pešca. ×

pohištvo po meri slovenske izdelave

VENGE

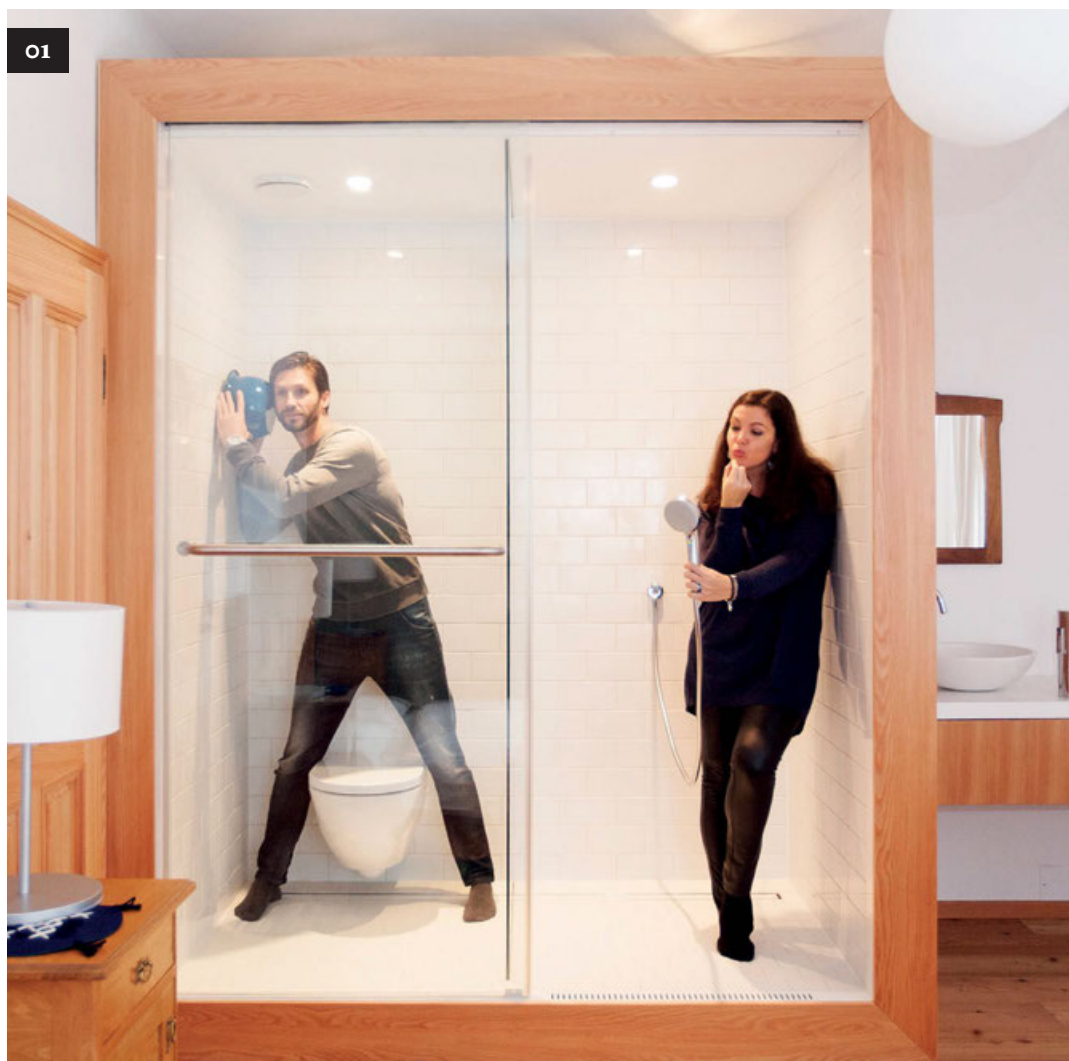
PRILAGAJAMO SE VAŠEMU PROSTORU

podprto s sistemi | raumplus

celostni pristop, kakovost, zanesljivost

VSAKIČ DRUGAČE, VEDNO DOMAČE

Portret biroja AKSL arhitekti

Piše: Boris Matić, arhitekt

Lepega interjerja ni težko oblikovati. Pri današnji poplavi proizvodov, dobavljivosti materialov in obilici navdiha iz revij je razmeroma lahko ustvariti preprost, izčiščen prostor, ki ustreza namenu in je videti še kar dobro. Narediti več kot to, ustvariti prostor z dušo, pa je izredno težko. Zadevi pravo kombinacijo izdelkov iz katalogov, materialov, oblik in barv ter nenavadnih podrobnosti, ki se vtisnejo v spomin

– za to je potrebno ne samo veliko pozornosti in truda, ampak predvsem občutka in nadarjenosti.

Biro AKSL arhitekti, ki ga sestavljata Aleš Košak in Špela Leskovic, je ustvaril več takšnih interjerjev. Redno in zanesljivo mu uspe ustvariti prostore, ki imajo prepoznavno, jasno identiteto, obenem pa so domači in prijetni. Biro deluje že 15 let. Začetki so bili skromni: »Biro je nastal sponzato, sprva s skupnim delom pri projektih, ko

sva bila še študenta. Z leti sva dobivala vse več naročil in ustanovila biro.« Kako sta prišla do prvih projektov? »Verjetno tako kot večina. Prvi so vedno projekti za prijatelje ali sorodnike. Eden od njih se opogumi in ti zaupa projekt. Tako dobiš možnost, da se izkažeš. Če je delo dobro opravljeno, greš v 'naslednji krog'. Sledijo prijatelji prijateljev in kmalu nato naročila ljudi, ki jih ne poznaš.«

V svojem delovanju sta se proslavila predvsem s serijo gostinskih prostorov

01 Arhitekta Aleš Košak in Špela Leskovic / Foto: Ana Hribar

02 Na vogalu območja, kjer je stala nekdanja tovarna koles, je biro AKSL načrtoval ureditev novega lokala. Črne stene in tla so kombinirani z lesenimi mizami in stoli, nekaterimi lesenimi stenami ter nekaj nenavadnimi poudarki. Najbolj izstopajoče so velike, bakreno barvane luči nad mizami. Skupen učinek bi zaradi črnine in bakra lahko bil morbiden, a je prav nasprotno – prostor je presenetljivo udoben in domač, pretirano resnoba pa razbijejo risbice koles na stenah. / Foto: Matevž Paternoster

03 Slaščičarna in sladolepardna Aroma z zelo ambicioznim interjerjem v središču Ljubljane. V slaščičarni, ki je načeloma prostor udobja in hedonizma, so površine zaključene v grobem ometu in prefabriciranih kovinskih mrežah, na katere so obešeni razstavni proizvodi in okrasni elementi. Skoraj industrijski interjer je tako v izrazitem nasprotju z vafliji, rogljički in drugimi razstavljenimi artikli. Podobno kot pri Rogu je tu resnoba presežena z gugalnicami, ki nadomeščajo sedeže pri mizah. Kombinacija industrijskega pridiha, igrivih gugalnic in sladke ponudbe je nenavadna, a deluje. / Foto: Janez Marolt

04 Oblazinjene stene z vidnimi gumbi v ljubljanski restavraciji Element ustvarjajo vtis udobja in po svoje tudi varnosti – kot bi bili zaprti v kokonu. Prostoru dajejo pridih sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ki ga dopolnjujejo velike svetilke iz zvitega lesenega furnirja. / Foto: Miran Kambič

– restavracij in lokalov –, ki dobro kažejo njuno izjemno sposobnost, da v vsakem prostoru ustvarita novo, unikatno, kakovostno zgodbo. Obstaja velika verjetnost, da so vsaj ljubljanski bralci že pili kavo v katerem od prostorov, ki sta jih zaznamovala s svojo ustvarjalnostjo. Kot pravi Špela: »Verjameva, da vsak prostor nosi svojo zgodbo. To naju vedno zelo zanima. Rada povezujeva preteklost in značilnosti prostora ali zgradbe, v kateri je prostor, z novo namembnostjo. Pomembni so tudi novi uporabniki prostora, kaj želi prostor sporočiti in ali gre za zasebni ali javni prostor.«

Ta konceptualna metoda, ki išče zgodbo in povezuje interjer z vsebino, je razvidna v pestrosti prostorov, ki sta jih oblikovala. Veliko oblikovalcev se namreč ujame v 'stil' – ko obvladajo nekatere oblikovalske rešitve, nato pa jih ponavljajo povsod, tudi tam, kjer to ni primerno. Biroju AKSL pa vedno znova uspeva prostor oblikovati

05

05 Restavracija Valvas'or v Ljubljani, eno od starejših del biroja, kaže, kako se njegovi interjerji uspešno starajo. Strobe črne in bele površine so razbite z velikim, zlato barvanim volumnom, na katerem je vrezan abstrahiran zemljevid Ljubljane. Črne, bele in zlate površine so začinjene z visečimi lestenci in lesenimi mizami. / Foto: Miran Kambič

06

06 Domačija Pr'Gavedarjo, prenovljena v butični hotel, je dokaz, da je s kombiniranjem preprostih površin, obnovljenih kosov pohištva in tradicionalnih vzorcev mogoče ustvariti prostore, ki so obenem podeželski in sodobni. / Foto: Sandro Di Carlo Darsa

07

07 Ena Aleševih in Špelinih novejših izvedb je restavracija Robba na ljubljanskem Mestnem trgu, pri Robbovem vodnjaku. Najočitnejši element interjerja je trikotni vzorec, ki se pojavlja po vsem prostoru in je povzet po trikotni obliki Robbovega vodnjaka. Daje videz prestižnosti, a gre pravzaprav za inovativno barvano OSB-ploščo, ki navadno velja za »grdo«. Barvna paleta se ponavlja povsod po prostoru – bela sedala, črne mize in luči, leseni stoli ... Skupni videz je kombinacija domačnosti in sodobnega abstraktnega vzorca. / Foto: Janez Marolt

a v kavarni Rog deluje dobro. Prefinjena slaščičarna in sladoleđarnica, izdelana v surovem ometu in z gugalnicami namesto stolov? Zakaj ne!

Navdih za ustvarjanje iščeta predvsem med opazovanjem. »Oba navdihujejo potovanja, meni glavo odprejo razstave sodobne umetnosti in sprehodi skozi neznana mesta, Alešu nenehno opazovanje okolja,« pravi Špela.

Njuni interjerji so tudi obrtniško dodelani. Veliko pozornosti namenjata detajlom – od tega, kako se odpirajo vrata, do šestokotnih keramičnih ploščic in tapetnih vzorcev. Za nenehno poigravanje z materiali in elementi je potrebna precejšna tehnična izurjenost in Špela in Aleš jo nedvomno premoreta. To se kaže tudi v tem, da se njuni interjerji lepo starajo in ne propadejo po nekaj letih uporabe.

Občutek za estetiko, združen z veliko pozornosti, ki jo namenjata konceptu in detajlu, jima prinaša vedno nove priložnosti, da se izkažeta. Kakšni so njuni načrti za prihodnost? »Še vedno si želiva ustvarjati nove interjerje. Vselej se trudiva izboljšati prostorsko in bivalno izkušnjo v vsakodnevem življenju in tako pri ljudeh dvigniti vsesplošna bivalna merila. Vesela sva, da to lahko počneva doma, vendar pa si želiva izzivov tudi drugje. Tako je naš biro lani začel delovati še v Avstriji.« ×

neobremenjeno. Tako dobimo tu topel les kavarne 13 in tam surovi omet in bele tipske kovinske mreže v sladoleđarnici Aroma.

Njuni interjerji so vedno sestavljeni iz razmeroma anonimne podlage (temnih sten, površin z vzorci) in nekaj rahločutno

izbranih poudarkov. Kombinacije so pogosto nenavadne, a kljub tej nenavadnosti ali pa prav zaradi nje presenetljivo dobro učinkujejo. Črne stene, porisane s šaljivimi risbicami koles, velike bakrene luči in lesene mize v kavarni? Ne zveni kot dobra zamisel,

SVOBODA IZRAŽANJA

NOV SONIC

SKLADNOST.
RAZKOŠJE.
FUNKCIONALNOST.
OSEBNOST.

ADRIA PLUS d.o.o., Podbevškova 13, 8000 Novo mesto,
Tel: 041 486 021, Fax: 07 39 35 415

CARAVAN d.o.o., Cesta Ljubljanske brigade 9, 1000 Ljubljana,
Tel: 01 518 36 36, Fax: 01 518 38 00

ADRIA MOBIL, d.o.o., Straška cesta 50, 8000 Novo mesto

Navdihujemo vaša doživetja že od leta 1965.

www.adria-mobil.com

Gardenia.
Prijazni cvetličarji.
Čisto blizu vas.

Cvetje je
začimba
življenja

Pisarna je ogledalo vašega poslovnega obraza.
Za vas opremimo prostore s cvetočo dekoracijo
in skupaj ustvarjamo prijetno delovno okolje.

NEVARNA IGRA

Zakaj pretirana skrb za varnost otrokom prej škodi kot koristi

Piše: Boris Matić, arhitekt

Varnost, posebej varnost otrok, nam je tako rekoč sveta. Argument varnosti prekaša vse druge, še zlasti, ko govorimo o otrocih. Z varnostjo v mislih oblikujemo javne prostore, ograje na stopniščih in seveda še posebej otroška igrišča – da le preprečimo čim več poškodb.

Zato so si igrišča med seboj čedalje bolj podobna. Na njih se lahko pojavlja samo certificirana in atestirana oprema, ta pa je, seveda, draga. Velikost igral in podlage so skrbno predpisane. Povsod najdemo enak tobogan, enak vrtiljak, enako plezalo. Če poskušamo v javni prostor umestiti drugačno, nenavadno igralo, imamo opraviti z zakonodajo, ki tega ne dovoli. In če se otroci pritožujejo, da jim je na igrišču dolgčas, ali če starši ugotavljajo, da so se sami v otroštvu ukvarjali z veliko nevarnejšimi rečmi, skomignemo z rameni – časi so drugačni, tako pač je.

Ampak ali je res tako?

Pred kratkim sem imel srečo, da smo z družino preživeli mesec dni v Berlinu. Mesto, ki smo ga prej raziskovali predvsem kot turisti, smo tokrat raziskovali z otroki v mislih – to pa nas je vodilo na različna otroška igrišča. Presenetljiva je bila že sama količina. Mesto s približno štirimi milijoni prebivalcev ima okoli 1850 igrišč in najbližje ni nikoli več kot nekaj sto metrov stran.

Poleg številnosti sta bili presenetljivi tudi velikost in ... nevarnost igrišč. Iz lesenih tramov sestavljeni gradovi, ki segajo po deset metrov in več v višino, ograje iz vrvi, ki ne preprečujejo padca, stopnice in ograje iz lesa, ki se trstiči in drobi, trampolini, vrvne mreže in še bi lahko našteval.

Ko smo spoznali več igrišč, smo opazili trend. Vsa so si podobna v tem, da otrokom omogočajo izkusiti nove stvari, predvsem omogočajo izkušnjo resničnega tveganja. Zanimalo me je, zakaj Nemci, ki pregovorno

skrbijo za varnost in so nenaklonjeni tveganju, otrokom dovolijo, da se igrajo na igriščih, ki bi bila za Slovence veliko prenevarna. Nekaj brskanja je dalo presenetljiv odgovor – psihološka škoda zaradi pretirane varnosti je lahko večja od fizične škode zaradi zlomljenega uda.

Dr. Ellen Sandseter je leta 2007 raziskovala, s kakšnim tveganjem imajo otroci opraviti pri igri. Z raziskavami in intervjuji je ugotovila šest različnih vrst nevarnosti, ki jih otroci pri tem raziskujejo: velika višina (na primer plezala), velika hitrost (na primer tobogan), nevarna orodja (palice, noži), igra v bližini nevarnih elementov (ogenj, voda), igra s fizičnim bojem (rokoborba) in igra s skrivanjem (skrivalnice).

Vsi otroci se s temi nevarnostmi seznanjajo postopoma. Ne splezajo takoj na najvišjo prečko plezala, ampak raziskujejo, najprej počasi, potem pa vse više, hitreje, nevarneje. Ne skrijejo se takoj v najtemnejšo

- 01 Igrišče Hiawatha, New York, ZDA, 1912. Prva otroška igrišča, ki naj bi otroke spravila z ulic in jim omogočila socializacijo, so bila veliko nevarnejša, kot si danes sploh lahko predstavljamo.
- 02 Igrišče Flegerspielplatz, igrišče letalcev, v bližini letališča Tempelhof v Berlinu. Igrišča niso le zbir kataloških igral, ampak prostori, ki skušajo povedati zgodbo.
- 03 Igrišče v Mauerparku v Berlinu. Velika plezala, sestavljena iz lesenih tramov, sodijo k skoraj vsakemu igrišču.
- 04 Igrišča so pogosto sestavljena iz lesenih stolpov s povezovalnimi mostovži, ki lahko segajo deset metrov in več v višino.

luknjo, ampak sprva za drevo. S tem, ko se zlagoma izpostavljajo nevarnostim na igrišču, na naraven način izvajajo podoben proces, kot ga uporabljajo psihologi pri kognitivni terapiji za premagovanje anksioznosti – postopno privajanje.

Postopno privajanje na nevarnost in nenehno učenje, kako premagati strah, je ključno za duševni razvoj. Seveda otroci svoje sposobnosti kdaj tudi precenijo in to vodi do bušk in zlomov. Vendar je treba pretehtati, ali so zlomi res tako kritični, da

- 05 Igra z vodo je sestavni del številnih igrišč – ponekod so samo pipe, nekatera igrišča pa so v celoti posvečena vodi. Na fotografiji vodno igrišče pri postaji Nordbahnhof v Berlinu.

moramo zaradi njih onemogočiti raziskovanje celotni populaciji otrok.

Pravzaprav na tem področju doživljamo protiintuitivni učinek. David J. Ball je že leta 2002 ugotavljal (raziskava *Playgrounds – risks, benefits and choices*), da v Veliki Britaniji uvajanje varnostnih ukrepov ni povzročilo upadanja števila poškodb pri otrocih, hkrati pa se je razpoložljivost in raznolikost otroške igre na igriščih občutno

zmanjšala. Še več. Tveganje za poškodbe kosti rok se je po uvedbi »mehkega« tlakovanja na igriščih v Veliki Britaniji in Avstraliji povečalo, saj otroci precenijo svojo sposobnost oziroma vpliv podlage in dejansko tvegajo več, kot bi na manj varni podlagi – ter se poškodujejo.

Drugi protiintuitivni učinek je psihološki. Pričakovali bi, da je v populaciji, ki se igra na nevarnejših igralih in ima zaradi tega lahko hujše poškodbe, več strahu – na primer strahu pred višino. Pa je prav nasprotno – raziskave kažejo, da so otroci, ki se pred devetim letom starosti poškodujejo zaradi padca, manj nagnjeni k strahu pred višino.

Odgovor je bil tako precej preprost – dolgoročne prednosti nevarne(jše) igre odtehtajo kratkoročne prednosti celih kosti.

Obenem pa ta nagnjenost k nevarnosti ni brezglava. Hitro je mogoče opaziti, da manjši otroci ne morejo dostopati do nevarnejših delov; vedno jih čaka ravno dovolj previsoka stopnica ali prezahtevna mreža, da ne morejo zaiti v položaj, ki ga ne bi mogli premagati. Očitno je bilo, da nemška zakonodaja ne teži k nevarnosti, ampak k preračunanemu izpostavljanju otrok stvarnemu tveganju.

Poleg izpostavljanja tveganju sta presenetljivi tudi raznolikost in pripovednost igrišč. Najprej je videti, da gre le za naključje, čez čas pa je mogoče prepoznati vzorce. V središču živalskega vrta je razbita piratska ladja, skupaj z raztresenimi sodi, tovorom in igrali v razpadlem trupu. Pri nekdanjem letališču Tempelhof so igrala letala in helikopterji. Drugod po Berlinu so igrišča Sneguljčice in sedmih palčkov, Pike Noga-vičke in vile Čiračara, čarovniški stolp ... Igrišča tako poleg fizičnega raziskovanja tveganja spodbujajo tudi igro in domišljijo. Igrišče ni le kompozicija kataloških igral, ampak je trud vložen tudi v zgodbo.

Poleg nevarnosti in zgodbe je opaziti še trud, vložen v omogočanje igre z materiali. Iz higienskih razlogov so peskovniki z otroških igrišč po Sloveniji tako rekoč izginili; utemeljitev, da jih živali ponoči izkoriščajo za stranišča in da nato otroci premetavajo mačje iztrebke ter da je treba pesek pogosto menjavati, je pesek skoraj izpodrinila. V Berlinu pa je prav sipki pesek najpogostejša podlaga na otroških igriščih. Neredko je združen s prostim virom vode ali z vodno črpalko, ki jo otroci lahko uporabljajo sami. Tako lahko delajo peščene gradove ali pa se samo valjajo v blatu, ne glede na vreme. Igrišče pri severni železniški postaji Nordbahnhof je zasnovano izključno na brizganju vode in v vročih poletnih dneh se otroci z veseljem preganjajo skozi ledene curke.

Presenetljiv je tudi odnos staršev. Redkokdaj je videti starše, ki bi otroka podpirali ali mu pomagali na igralih – večinoma so prepuščeni sami sebi. Otroci so umazani, blatni, nekateri nagi, pogosto sperti, kljub temu pa niso nič manj srečni.

Kaj bi se zgodilo, če bi tudi v Sloveniji začeli graditi velikopoteznejša otroška igrišča? Za to bo težko prepričati starše otroka, ki je padel z gugalnice in si zlomil roko ali pa si je huje poškodoval glavo. Vendar statističnih značilnosti splošne populacije ni mogoče enačiti z osebnimi zgodbami, ki so lahko zelo presunljive.

Med igro bo vedno tudi tveganje poškodb. A moramo se vprašati – ali smo v pretirani težnji po fizični varnosti svojih najmlajših res ustvarili okolje, ki jim omogoča ustrezen duševni razvoj? Smo v prizadevanju za standardizacijo in varnost uničili pripovednost in zanimivost prostorov za igro? Kje je tista meja, ko zmanjševanje tveganja dejansko škoduje otrokovemu razvoju? In če pogledamo na sever, ali nismo te meje mogoče že prestopili? ×

Spustite naravno svetlobo v svoj dom.

SOLATUBE
Innovation in Daylighting.

www.solatube.si

OGRAJE KOČEVAR www.ograje.com (080 23 02)

Preprosto **odlične**

Individualizacija ograjnih sistemov

- Dokončujete svojo sanjsko hišo?
- Ji želite dodati še skladne razmejitve zunanjih prostorov?
- Imate zamisel za ograjo, ki bo privlačila poglede mimoidočih?
- Želite tudi z ograjo izraziti svojo individualnost?
- Imate posebne zahteve po funkcionalnih in estetskih ter tehničnih rešitvah?
- Potrebujete izpolnitev vaših želja na področju uporabne vrednosti in dizajna?
- Želite celoten sistem krmiliti z individualno programiranimi elektronskimi sistemi?

Izživite svoje sanje in se povežite s strokovnjaki za individualne rešitve na področju ograjnih sistemov.

OKNA - VHODNA VRATA - ROLETE - G. VRATA - ZIMSKI VRTOVI

NAITORS D.O.O.

HARDEK 34g, 2270 ORMOŽ

mobi: 031 793 204

PVC

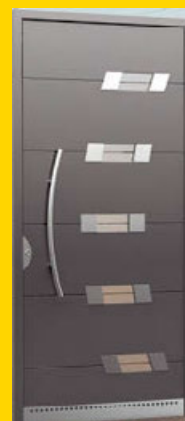
*

ALU

*

LES

- TEHNIČNO DOVRŠENI IZDELKI
- BREZPLAČNO SVETOVANJE
- BREZPLAČNE IZMERE
- BREZPLAČNA PONUDBA
- STROKOVNA VGRADNJA

NOVO !!!
MOŽNOST KREDITA TAKOJ
NA PRODAJNEM MESTU!

POPUSTI TUDI DO 48%!

VELJA DO 31.10.2016

www.naitors.si

info@naitors.si

ZA VAS SE BODO POTRUDILI STROKOVNJAKI, KATERI SO V TEM POSLU ŽE 10 LET IN VEČ

BETONSKI MURALI

Maria Bonomi z odločnostjo izkušene umetnice posega v urbani prostor

Piše: Vesna Teržan

V zgodovini svetovne arhitekture ima brazilska posebno mesto. Predvsem zaradi izrednih posameznikov, ki so ustvarjali samosvojo modernistično arhitekturo z magično poetiko volumnov. Prav razmerje med moderno arhitekturo in javnim prostorom je bilo pomembna tema načrtovanja brazilskih mest, enako vloga javne plastike. Marsikateri arhitekt se je lotil te naloge, a Maria Bonomi, slikarka in grafičarka, je dala javni plastiki poseben čar.

Potreba po tretji dimenziji jo je pripeljala v kiparstvo in rodile so se velike gravirane površine za javne prostore v São Paulu.

Lesorez, svojo najljubšo tehniko, je spremenila v prostorsko paradigmo in ga na novo vzpostavila kot matrico/skulpturo. Njene podobe so lirična upodobitev brezmejnih nasadov, širnih obzorij in poetičnih oblik, ki se množijo na različne načine in pridobivajo nove identitete. Tako so mestne betonske površine zaživele, armirani beton je dobil geometrijske gravure in niz podob iz

magične predkolumbovske mitologije Južne Amerike. Marsikateri njen projekt je nastal kar na delovišču in ne za risalno mizo. Strukturne in kompozicijske rešitve je videla že v steni in kontekstu mestne četrti. Gravirano betonsko ploščo je kdaj zalomila, nazobčala na robovih ali pa je plošče delno prekrivala ter plastila v prostor.

Njena dela so umeščena na vsakodnevni poteh meščanov, v podhodih, na ulicah, avenijah ali v soseskah. Njihova vloga je, da obogatijo vsakdanjik s slikovito intervencijo

- 01 **Maria Bonomi je velika gospa brazilske umetnosti – kiparka, slikarka, grafičarka, scenografka ... in pri 81 letih še vedno ustvarja.** / Foto: Rômulo Fialdini
- 02 **Mozarteum Brasileiro, odprto gledališče v Trancosu, je leta 2014 postavil luksemburški arhitekt François Valentiny. Maria je bila povabljena, da oblikuje plošče iz bron za trikotna okna.** / Foto: Lena Peres
- 03 **Spomenik Latinski Ameriki iz leta 2008, izdelan iz bron, aluminija in terakote, je postavljen v podhod. Presunljive so upodobitve zgodovine južnoameriških ljudstev in narodov.** / Foto: Lenise Pinheiro
- 04 **Sedemdeset metrov dolg betonski relief Epopea Paulista v prehodu do stare železniške postaje Luz v São Paulu je plod kolektivnega dela.** / Foto: Antonio Saggese

s preobrazbami, ki nagovarjajo mimoidoče. Hkrati je oplemenitila javni prostor s tem, ko je vanj, kot kontrapunkt billboardom, postavila velike kompozicije.

Bonomijeva je leta 1999 na Univerzi v São Paulu zagovarjala doktorsko tezo o umetnosti v javnem prostoru. Meni, da je čas, ko je umetnost nastajala v tišini delovne sobe/ateljeja in je bila namenjena zgolj poznavalcem in zbiralcem umetnin, preteklost. Prepričana je, da je umetnost v javnih prostorih pomembna za razvoj umetnosti same in

Fasada
športnega
kluba
Interação
(1977) je eno
Marijinih prvih
del. / Foto: Antonio
Sagge

tudi za javnost in naš skupni, javni prostor. Verjame, da je to edini način. Javna umetnost, skupna umetnost, umetnost za vse. »Seveda ne gre tako preprosto, da bi vzel svoje delo iz ateljeja in ga meni nič, tebi nič postavil sredi mestnega trga ter ga razglasil za javno-urbano skulpturo. Ne, tako ne gre! Javna skulptura mora biti narejena za izbrani prostor, nastati mora zanj. Kot se reče v prisposodbi, 'mora mu biti pisana na kožo'. V prostor se težko vpiše nekaj, kar ne upošteva njegovih zakonitosti in potreb.«

Za São Paulo je ustvarila niz javnih projektov in za prispevek h kulturi javnega prostora prejela državna in mestna priznanja. Nekaj posebnega je bilo ustvarjanje za prehod do stare železniške postaje Luz v São Paulu. Pri več kot 70 metrov dolgem stenskem reliefu iz betona ji je pomagalo več sto ljudi različnih generacij, vključene so bile tudi delavnice za otroke. Skupaj so rezljali les, delno po njenih načrtih, delno pa so si tudi sami izmišljali predmete in tako je nastal gromozanski kalup. Maria pravi, da je na betonski steni neskončno različnih podob od žab, korenin, škarij ... do vozička za invalide. Delo so končali leta 2004 in navdušeni nad doseženim so sodelavci vzklikali: »Epopeja Paulista je naše življenje.« Maria pravi, da so skupaj iskali izgubljeni spomin mesta, poudarja, da je šlo za kolektivno delo.

Med njenimi prvimi fasadami iz betona sta tista na stavbi Jorge Rizzkallah iz leta 1976 na Avenida Paulista ter naslednje leto realizirana fasada športnega kluba

Sirio na Avenida Indianopolis. Med očarljivejšimi pa je Spomenik Latinski Ameriki iz leta 2008; upodobitev zgodovine južnoameriških ljudstev in narodov sestavljajo plošče in globoki reliefi iz bron, aluminija in terakote, postavljeni v podhod pod zemljo. Motivi iz časov portugalskih in španskih osvajanj Latinske Amerike so čustveno močni in presunljivi ter postavljeni zraven geometrijskih abstrakcij, ki so, kot da bi vročina topila stare spomine na vročem asfaltu subtropskega megapolisa.

Med njenimi zadnjimi deli so trikotne gravirane plošče za Mozarteum Brasileiro, odprto koncertno dvorano v kraju Trancoso. Luksemburški arhitekt François Valentiny je sprojeiral zanimiv sodoben amfiteater s pogledom na ocean. Njegove arhitekturne strukture so arhaične, teme Marijinih reliefov pa so razkošna brazilska narava in rojstvo brazilske nacije, ki je neke vrste rdeča nit njenih projektov. Maria pravi: »Vedno delam isto, a vsakič nastane kaj drugega!«

Rodila se je leta 1935 v Italiji. Takoj po drugi svetovni vojni se je s starši preselila v brazilski São Paulo. Njen ded, arhitekt Giuseppe Martinelli (1870–1946), se je v Brazilijo izselil že leta 1893. Konec dvajsetih let je v São Paulu začel projektirati 130 metrov visok nebotičnik, takrat najvišjo stavbo v Latinski Ameriki. Gradili so ga po fazah in do 24. nadstropja prispeli leta 1934.

Na začetku petdesetih let je Maria študirala slikarstvo in po diplomii sodelovala z

Liviem Abramom (1903–1992), brazilskim pisateljem, oblikovalcem in grafikom svetovnega slovesa, ki je bil član Leve internacionale (4. internacionale) Leva Trockega. Prvo samostojno razstavo je imela leta 1956 v São Paulu in takrat je prejela štipendijo fundacije Ingram-Merrill za študij na Pratt Graphic Center Institutu v New Yorku, nato je nadaljevala še študij grafike in teorije na Univerzi Columbia v New Yorku. V Brazilijo se je vrnila leta 1959 tudi zato, da je sodelovala v delavnici znamenitega Johnnyja Friedlaenderja v Muzeju moderne umetnosti v Riu de Janeiru. V letih 1959–61 je delovala v brazilskem in mednarodnem umetniškem gibanju, imenovanem neokonkretizem ali neo-concrete (s prvinami geometrijske abstrakcije). Iz tega gibanja se je razvila brazilska konceptualna umetnost z dvema Lygiama na čelu – Lygio Pape in Lygio Clark – ter s člani Heliem Oiticico, Franzem Weismannom, Amilcarjem de Castrom ... Po letu 1964 se je začela Marijina kariera ene najpomembnejših brazilskih umetnic in svetovno prepoznavnih grafičark. V osemdesetih letih je razstavljala na ljubljanskem grafičnem bienalu, pa tudi na bienalih v Benetkah, São Paulu, Havani, Ciudadu de Mexicu ...

Maria Bonomi je velika gospa brazilske umetnosti, ki prisega na umetnost v javnih prostorih. Pri 81 letih je še vedno živahna in ustvarjalna umetnica. Prav to jesen je v Neuchâtelu v Švici v Galerie du Griffon, kjer so odprli njeno razstavo in izdali monografijo njenih del. ×